

BÉKÉS VÁRMEGYE

HAJDANA.

Irta

Haan Lajos,

békés-csabai evang. lelkész, a dorpaty tudós társaság levelező és a magyar történelmi társulat igazgató választmányi tagja.

I. KÖTET.

TÖRTÉNELMI RÉSZ.

PEST, 1870.

LAUFFER VILMOS TULAJDONA.

BÉKÉS VÁRMEGYE

BE. V

HAJDANA.

Irta

Haan Lajos,

békés-csabai evang. lelkész, a dorpaty tudós társaság levelező és a magyar történelmi társulat igazgató választmányi tagja.

Haan Lajos

PEST, 1870.

LAUFFER VILMOS TULAJDONA.

Gyoma.

Vármegyénknek ezen mezővárosa fekszik a tiszai vasut mentén, az egyesült fehér, fekete és sebes Kőrös mellett.

Helynevek és pedig :

Utcák: városház, poczos, nap, újvilág, zöldfa, matakert, kistrét, motrogály, mirhóhát,*) csárda, nagypince, görbe, sinagóga, üveges, német, magyarvég, fegyverneki, holtkőrösi, újvárosi, kistemplom, edényes, akászfás, vásártéri, salétromi, hantos, halász és füzes utcák.

Szöllők: Hantoscser, állítólag még az itt lakott ésehek ültették. Régi épületek nyomait mutatja. Nagykert. Czirfrakert, onnan vette nevét, hogy már nem kötéllel, de lánczal mérték, tehát czirfrábban mint hajdan. Matakert. Bánomkert, sok hibás földje lévén, a lakosok megbánták, hogy szőlőkertnek hasított ki. Csepűskert, azelőtt itt voltak a kenderföldek. Poczoskert, a Kőrösparton lévén, a pocz (patkány) igen rontja.

Hátak: tövises, sóskás, varsányhát, a régi okmányokban sokszor előfordul, mint hajdani falu.

Zugok: nádas, szoros, danscs, kecségés, halmágy, holtkőrös, egei zug, másképp sirató zug. Mikor Ege falut a rácz elpusztította, az egeiek ide vonták magokat s innen siratták falujok romlását. Tengeris, poczos, bodvai, nagykerti, németzug, német katonák menvén Endrődre a nagy ködben itt eltévedtek. Fűzfás, templomzug, itt hajdan egy puszta templom állott.

Laposok: görbekút, vidó, révlapos, hajdan itt állott a révhajó. Juhosrév, zöldlapos, korai fűtermő hely. Hölgyere.

Határrészek: magtárkörnyéke. Itt van most az urad. magtár. Fattyos, Félhalom, hajdan falu. Ivánfenék. Kis és nagy juhos, koplaló, varsány, kerekto, poros, nagyposár, bikafenék, vizes hely lévén, sok vízi bika, madár, lakta, kölesér.

Halmok: keselyüs, oláh, csapó, bodvai, pólus, lippai, egei halom, Bódorhalom, Ege hajdani falu közelében; sok

*) Mirhónak nevezi az alföldi magyar a lapályos, vizenyős helyeket.

csont ásatik ki benne, mert itt volt az egeiek temetője. Előhalom, Póhalom, hajdan falu. Lepényhalom, lapos alakjáról kapta e nevet. Ózed. Kettőshalom. Külsőszék. Rédahalom, csudaballai birtokos Rédey családtól vette nevét. Almásdomb, Istállódomb.

Telkek: egei telek. Itt állott hajdan Ege falu. Póhalmi telek. Itt állott Póhalom falu.

Állások: perjés, sok perjét terem. Jakab, Polgár, Görbe, Nagyállás. Itt állott hajdan Nyárszeg falu. Most itt van az urad. major, ser és szeszgyár.

Erek: borbély, boronás, feketegyörgy, házi, kisjuhos, konyhaközi, köles és hölgyere.

Szigetek: faragosi, házi, bába, halász, hosszú, bácsi, bogárzó, csapósziget. ^{és}

Fokok: Iván, zöld, isti, barna, nagy, csergettyűfok.

Örvények: Hasztalan, azért neveztetik így, mert kevés hal van benne; Karafa, az itt tanyázni szokott sok karakatonától vette nevét. Kecsegés, halmágy, disznós, közép, holtkőrös, széles, torzsás, lukos, szilvás, nagy, határörvény az endrődi határnál.

Gyoma valószínűleg hasonló nevű birtokosától vette nevét. E név, mint személynév sokszor előfordul a régi okmányokban, péld. a váradi regestrum 123, 242, 284 §.

Annyi bizonyos, hogy Gyomának határa, hajdan sokkal kisebb volt mint most, mert a mostani gyomai határterületen hajdan több falu létezett. Okmányaink öt ilyennek, melyeknek helyét még most is tudjuk, tartották fel emlékezetét. Ezek: Ege, Pó, Nyárszeg, Félhalom és Varsány.

Gyoma már a XIV. század elején falu volt s plébániával birt. Az 1330 eszt. pápai segély szedési lajstrom Dienest emliti mint gyomai papot. 1421 eszt. Zsigmond kir. Gyomát és más békés és zarándvárm. birtokokat Neczpáli Györgynek és iktári Bethlen Miklósnak és Péternek adományozza, a husszita háborúkban szerzett érdemeikért. Bethlen Domokosnak leánya volt Borbála, Dóczy György neje. E jogon a XV. században a Dóczyak lettek Gyoma birtokos uraivá. Ezek közül János*) a maga részét 1515

*) Dóczy János, Dömjének fia, 1515 eszt. főkamaramester, azután Zápolya hive. Mint ilyen Zápolya részéről Grittivel Konstantinápolyban követségben járt. Később Grittihez adván magát, fő-

eszt. elzálogosítja 700 arany forintban gyulai Gál Ispánnak. Később ez a zálogbirtok a Dóczyak által kiváltatott, mert már 1561 eszt. János kisunokájának Miklósnak kezén találjuk, kiből a Dóczyak ezen ága kihalt.

A XVI. században Gyoma vármegyénk legnépesebb falui közé tartozott, nevezetesen az 1561 eszt. öszveírás szerint 101 kapuból állott. Birtokos urai voltak: Dóczy Miklós, Móré Mátyás,*) Varjassy Boldizsár, Glezsán László özvegye, Bene János, Kemény Bálint, Deres István, Kagyóczky Kelemen özvegye, Sáró Mihály, Keritős Albert, Székely Miklós, Erdődi Mátyás özvegye, Bagdi Ferencz és Keresztel János. A falu reformált vallású volt, nevezetesen 1634 eszt. a szathmári zsinaton Diószegi András rendeltetett ide papnak, utána Pathy Miklós lett pappá, kiről Vészto történeteiben szólunk néhány szót.

Fennállott a község egész a XVIII. század elejéig. 1705 eszt. a ráczok egészen elpusztították s lakosai szétfutottak. Így hevert dűledékeiben Gyoma 15 évig. 1719 eszt. végre részint az elébbeni lakosok visszazsálingóztak, részint mások is hozzájuk csatlakoztak. 1719 eszt. a k. kamarai praefectus még csak 27 reformált vallású családot talált itt, de ezek is csak földalatti putrikban laktak, s minden pillanatban készen állottak az elszökésre, ha vagy az ellenség jönne, vagy vallásuk szabad gyakorlatában háborgattatnának. Midőn Harruckern vette át a megyét, a gyomaiakkal is szerződést kötött, melyben vallásuk szabad gyakorlatát is biztosította. Ennek következtében a község mindinkább fölvirágzott. Eleinte csupa reformált vallásukból állott. 1830 eszt. telepítette akkori urad. felügyelő Csepesányi Tamás Berényből a német ágostai hitvallásukat. Lassanként katolikusok is gyülekeztek, kiknek számára 1836 eszt. Bely Ferencz tisztartó ajándékozott egy zsellérházat s azon iskolát s templomot kezdett építeni, de

eszköze volt annak, hogy Czibak Imre megöletett, a miért is a fellázadt erdélyiek által 1534 eszt. Medgyesen Grittivel lekonzultatott. Lásd Nagy Iván Magyarorsz. családai és Szerémi Gy. emlékirata.

*) Móré Mátyás, Gyula várának a török általi elfoglalása után Hontvármegyébe tette át lakását, hol ottani birtokáról Kis kéri-nek kezdte magát írni. Tőle származik az ipolykéri Kéry család, Nagy Iván szerint.

elhalván, a nváradai püspök és báró Wodianer Sámuel költségén épült fel mindkettő.

1719 eszt. épült az első reform. templom oszlopokra nádból.

1725 eszt. új templom készült sövényből.

1735. ismét új vályogból.

1775. ismét új vályogból.

1791. építettett a mostani torony.

1795. építettett az első hid.

1807. építettett a mostani ref. templom.

1816. az alföldön dult fergeteg a reform. templom tornyát jan. 29. levetette. Tavasszal a következő évben nagy árvíz borította a határt.

1830. Gyoma mezővárossá lett.

1836. rendkívüli terméketlenség.

1840. megalakult az ágost. hitv. anyaegyház.

1848. apr. 8. nagy tűz, mely 23 házat sok melléképülettel elhamvasztott. Elégett a gyógyszertár, nagy vendégfogadó, városháza, reform. templom tornyostul. A kár 50 ezer frtra ment.

1862. a rkath. plébánia jött létre.

1863. fölszenteltetett az evang. templom.

Lakosainak száma az utolsó öszveírás szerint: *1852-ben*

Helvét hitvallású — — 7807.

Ágostai — — 466.

Rkatholikus — — 185.

Görög nem egyesült — — 15.

Zsidó — — 141.

Öszv. 8634 lélek.

Gyula.

Gyula városának két leírása fekszik előttem: egyik Komáromy Miklóstól (N.-Várad, 1834) másik id. Mogyoróssy Jánostól (Gyula, 1858). Mennyire lehet, követem az utóbbit, mint tartalmasabbat, történelmi adatokban gazdagabbat s minden tekintetben jobbat, mindazonáltal nem tehetvén magamévá azt, mit a t. szerző Etelének Gyulán való lakásáról mint kétségtelen igazságot felhoz, valamint azt sem, mit a hajdan Gyulán létezett prépostságról és a köze-

Csatár.

Békésvárosának határrésze, melyen a békésieknek szőlőskertjeik vannak. Hajdan ez is falu volt, s mint alább látandjuk, több nemes családnak előneveül szolgált a XV. században.

1454 eszt. Csatári Tamás királyi ember volt, midőn a csanádi káptalan által az orodi káptalan Zelesén nevű birtokba ünnepélyesen beigtattatott.

A Maróthyaknak a szilágyi örökösök ellen intézett s alább „Királyság“ alatt bővebben említendő pöre alkalmával, midőn a megyei küldöttség Mátyás király rendelete folytán a hely színén szemlét tartott és a dolgot vizsgálta, jelen voltak mint szomszédok és tanúk 1461 eszt. csatári Lőkös*) Jakab, csatári Lőkös Dávid, csatári Bedek Demeter, csatári Nagy**) János, csatári Szabó Jakab, Csatári Balás, Csatári János, Lászlónak fia és Csatári Márk, kik ugyan többnyire Halászteleken laktak, de előneveik mutatják, hogy Csatáron is birtokoltak.***)

Hogy az — ugylátszik, — szélesen elterjedt Csatári-család miként esett ki később Csatár birtokából, azt okmányok hiányában megmutatni nem lehet. Elég az hozzá, hogy a XVI század közepén Csatárt már a kir. fiskus kezén találjuk, nevezetesen az 1561 eszt. kir. özsvéírás szerint Csatárt és Verebest, Békésvárosával együtt a király birta.

Még a XVII. század végén és a XVIII. elején is falu, még pedig reformált vallásu falu volt Csatár, de Kiba és Tökölyi ráczai ezt is elpusztították a XVIII. század elején. A reformatus tractus folyamodott is felsőbb helyre, miszerint

*) A Lőköscsalád Nagy Iván szerint, jelenleg Borsod és Gömör megyékben birtokos. Nem tudom, a békésmegyei csatári Lőköscsaládból származik-e?

**) A csatári Nagy család, a török berontása után Erdélybe szakadt. Ott volt csatári Nagy János a XVIII. század elején kam. igazgató és tanácsos és az Apaffy Ijóságok kamarai administratora. L. többet e családról Nagy Iván Magyarország családai VIII. 70.

***) Volt egy sarkadi Csatáry család is kik közül Csatári János sarkadi várkapitány volt 1658 eszt. Valószínűleg ez vette fel a sarkadi előnevet. E családból sarkadi Csatáry János debreczeni szenator volt s tudományosan kiképezett férfi. Tőle van: „Magyar historianak rövid summája“ Debreczen 1748 meghalt 1782 eszt. Nagy Iván III. 109.

újra való benépesítése megengedtessek, de ez meg nem engedtetett.

Cséfán.

Füzesgyarmat közelében fekvő puszta. Hajdan hol Békéshez, hol Biharhoz tartozott s a régibb oklevelekben Cséf, Cséfán, Csépán név alatt fordul elő. Cséfán, Chepan hajdan keresztnév volt s annyit tett, mint István. A XIII. századbeli nváradai regestrumban ez a név ily jelentéssel sokszor előfordul, péld. pristaldus Chepan de villa Ladan. Valószínű, hogy Cséfán valamely ily nevű birtokosától kapta e nevét.

Már a XIV. században előző Cséfán mint falu és egyház. Nevezetesen a pápai tizedbeszedési lajstrom szerint Fabian cséfáni pap a Pápa számára fizetett három garast.

1541 eszt. még szintén falu volt, de már ekkor a török birta s mint ilyen a szolnoki basának hatósága alatt állott. Azonban, úgy látszik, politikai tekintetben némi önállósága felmaradt, a mit onnan lehet következtetni, hogy 1552 eszt. a kir. biztos által mint Biharmegyéhez tartozó község, adózási tekintetből számba vétetett. Ekkori földesurai voltak:

Putnoky Menyhért	birt 4' 2	portát
Bajomi Ferencz	— 9	—
Litterati Benedek özv.	— 2	—
Bornemissza Miklós özv.	— 2	—
Boeskay György	1	—

Midőn a megye 1715 eszt. visszaállított, már akkor Cséfán puszta volt s mint ilyen 1728 eszt. Almássy Jánosnak volt birtoka.

Gacsáry István füzesgyarmati pap, Füzesgyarmatnak kéziratban lévő leírásában említi, hogy még az ő korában, — 1838 eszt. meglátszottak Cséfánon több régi kőépületeknek fúntamentomai.

Csejt.

Szarvas mellett fekvő puszta, polgárilag Szarvashoz, egyházi tekintetben Gyomahoz tartozik. Hajdan falu és a Sárreten sokat birt Simayaknak régi, ősi birtokuk volt. Mint ilyennek nyomát találjuk már a XV. század derekán. Ugyan

is 1449 eszt. keresztelő szent János születése 2-ik napján Budán kelt rendelet szerint Hunyadi János kormányzó Simay Péternek és testvéreinek kérelmére megengedi, hogy Chehth nevű falujok külső Szoinokmegye hatósága alul Békésmegyébe át kebeleztessek, minthogy ezen utolsónak törvényszéki helyéhez közelebb fekszik.

Az 1561 eszt. özveírás ezeket említi Csejt birtokos uraiul ;

Veres György	birt	1	portát	fizetett	1 ft.	10 den.
Boros János	—	1	—	—	1	10 —
Szalay Albert	—	1	—	—	1	10 —
Lantos Mátyás	—	1	—	—	1	10 —
Mező László özv.	—	4	—	—	4	40 —
Móré Mátyás	—	1	—	—	1	10 —
Harangi Gáspár	—	1	—	—	1	10 —
Rákoczy Kelemen özv.						

Mindezek, úgy látszik, Simay jogon bírták Csejtet. Hogy Mező László és Harangiak a Simaiakkal osztályos rokonok voltak, azt több okmány igazolja.

A Simayak lassankét tuladtak birtokaikon. 1665 eszt. Simay Miklós örök áron eladta csejti simai és félhalmi rész-birtokát 200 bírodalmi talléron Végh Mihálynak. A következő 1666 eszt. Frater István és György, Simayjogon birt csejti és simai birtokukat Kecse Bálint és Lukács turi lakosoknak zálogosították el 250 magyar forintban. Ugyancsak Kecse Bálint és Lukács 1670 eszt. 275 magyar forintban zálogba vették Beniczky Mariának s fiának Fay Györgynek részét is Simán és Csejten. Végre 1685. simai Mező László is zálogba adta simai és csejti rész-birtokát ugyancsak Kecse Lukácsnak, nejének Kardos Agotának s Kecse Andrásnak és ezek maradékainak 100 magyar forintért.

Midőn Békésmegye Harruckernnek adományoztatott, Csejt és más hozzá tartozó szomszéd birtokok végett bepörölték őt, illetőleg a kir. fiskust a Frater, Kozma és Szőke családok, de igényeiket bebizonyítani nem tudván, kereseteiktől elűtettek. Csejtet azonban még 1734 eszt. is az akkori megyei őszveírás szerint Szőke Mihály bírta.

Csorvás.

Népesített pusztá Csaba és Orosháza közt. Legnagyobb részét a gyulaiak bírták, kiknek itt a legelőkülönzés következtében kapott szántó földjeik vannak.

A török berontása előtt Csorvás népes falu lehetett. A templom, sőt még az egyes házak nyomai is meglátszanak mindekkoraig. Höl a templom állott, a mostani falutól nyugotnak, Stajanovics Szilárd ur birtokán, még most is egész rakás téglák vannak s a földet ezek miatt alig lehet szántani. Mindezek oda mutatnak, hogy e falu nem oly rég pusztulhatott el. A megyei bizottmány, mely a helytartótanács rendeletéből az elpusztult helyeket sorra járta, hogy a még netán szemlélhető dűledékekről a helytartóságnak jelentést tessen, Csorvásról azt mondja: „hogy itt még látta a templomnak nyomát, mely, a mint mondatik, a vásárhelyieké volt s tégláit is a vásárhelyiek hordták el, s hogy a falu, tanuvalomások szerint, csak a rákóczi mozgalmak után pusztult el.“ Innen azt lehet következtetni, hogy Csorvás azelőtt a vásárhelyi határnak volt kiegészítő része s a csorvási egyház a vásárhelyi anyaegyháznak leánygyülekezete lehetett.

A mi már Csorvásnak régibb történeteit illeti. előfordul Csorvás, mint 1217 eszt. fenállott falu a nváradí regestrumban. Ekkor valami német nemzetségű ur bírta, mert az idézett helyen az mondatik: hogy a csorvási németnek Baghia (Bagya) nevű jobbágya a tüzesvas és forrovizkezelő törvényszék elébe álltatván, bűnösnek találtatott.

1471 eszt. Csorvás újra előfordul, mint falu. Ugyanis midőn a budai várban lévő szűz Mária templomának prépostja a szenttornyai birtokba bevezettetett, mint tanu és szomszéd jelen volt a csorvási bíró Elekes György.

Ekkor Csorvásnak egy részét a gerlai Abrahamffyak bírták. Ezeknek egyike, János, ki gyulai pap és nváradí kanonok volt, anyira eladósodott, hogy minden birtokait, azok közt csorvási birtokrészét is zálogba adta Haraszthy Györgynek és utódjainak, 8000 arany forintért. Ezen birtokok voltak, Csorváson kívül: Gerla, Csaba, Mezőmgyer, Vésztő, Mágor, Fás, Ó-Gerendás, Apáti, két Sopron, Csákö-hegyes s több más orodmgyei helyek. Így jutottak lassanként az Abrahamffy szép birtokok, rosz gazdálkodás követ-

nek egy csabai jobbágytelkőért s 32 arany forintért, a honnan Radákék egyideig edelesi Radákéknak irták meg agokat.

Az 1561 eszt. özveirás szerint Edelesnek ezek voltak birtokosai: Veer György özvegye, Nemej László özvegye és Ráday*) László. Az első 1 frt 10 den. országos adót fizetett: a két utóbbinak birtoka adó alá nem vettetett.

Mindezekből immár azt látjuk:

1) Hogy Edelesnek birtokosai voltak hajdan az Edelessy, Abrahamffy, Veer, Radák és Nemej családok.

2) Hogy Edeles hajdan templommal, parochiával birt falu volt. Mint ilyen, előfordul az 1334 eszt. pápai tizedbeszedési lajstromban is s akkori papja Tamás a pápa számára 4 garas segélyt fizetett.

Az Edelessy család ugylátszik Edelessy Gergelyben, vagy annak fentnevezett István fiában halt ki a XVI. század közepén. Legalább azután már nyomát nem leljük. Mikor pusztult el a falu? btzonytalan. Már az 1733 eszt. vármegyei küldöttség semmi rommaradványokat nem talált Edelesen, melyek a falu hajdani hol fekvésének helyét mutatták volna.

Midőn a vármegye Harruckernek adományoztatott, Edelesre, Szarvasra és Tartsára nézve a beigtatásnak ellene mondott a Veer család, de keresetétől elüttetett.

Ege.

Gyoma határához tartozó pusztja. A XIII. században tekintélyes falu lehetett. Nevezetesen egyike volt azon községeknek, melyekben a váradi szentszék ügyvivője vagy pristaldusa lakott.

Egét a legrégibb időktől fogva birta az Egey család, nevezetesen az 1435 eszt. határjárasi oklevél szerént birtokos urai voltak Egey Jánosnak fiai, László, Miklós, István, András, János, Imre, Márton. Ezek közül a családot terjesztették Miklós és János. Ugyanis az 1466 határjárasi okmányban említettnek Egey Jánosnak fiai, László, Antal, András és Imre, s Miklósnak fiai Gergely és Antal. Ezek vagy fiatal korukban haltak el, vagy talán nem nősültek, s

*) A leíró bizonyosan tévesen irt Rádayt, Radák helyett.

igy maradékot nem hagytak, mert már 1518 eszt. az egész egei birtokot a fentnevezett Antalnak, Miklós fiának kezén találjuk. Antal szintén magtalanul halt el s így benne a család elenyészett. Nehogy azonban birtoka halála után idegen kezekre jusson, az orodi káptalan előtt 1518 eszt. maj. 25. készített végrendelete nyomán birtokát részint az egei templomban lévő szüz Mária oltárának, részint a Komlóssy, Keményi, Miskey, Eördögh, hozzá rokon családoknak hagyományozta.

Ezen családokról örökösödés útján a Glezsán családra szállott Ege. Erről a mezőmegyeri Székelyekre, kik közül 1549 eszt. mezőmegyeri Székely Miklós, András és Bernát birták azt. 1564 eszt. új adományt nyer Egere mezőmegyeri Székely Ferencz, Benedeknek fia és neje Glezsán Anna, Lászlónak leánya Miksa királytól. Azonban a Simayaknak is volt némi kis birtokuk Egén, mert Simay Ferencz 1650 eszt. egy Egén lévő jobbágytelkét elzálogosítja Tóth Gergelynek és testvérének.

Fennállott Ege mint falu, egész a XVIII. század elejéig. Ekkor 1705 év táján a Rákóczy ellen Bécsből felbujtatott rácszág a falut megrohanta, felprédálta, felgyújtotta. A védtelen lakosság az ugynevezett egei zugba menekült, melyet azóta Siratózognak is neveznek, minthogy innen siratták az egeiek falujuk végképeni pusztulását. Ege azután többé föl nem épült. A mindenétől kifosztott lakosság ki ide, ki amoda vándorolt. Csak maga az egei templom állott még egy ideig disztelenül. Ennek is tégláit széthordták azután a gyomaiak s midőn a vármegyei küldöttség 1733 eszt. erre járt, már alig látszóttak meg fundamentomai. Feküdt a falu az ugynevezett Bodorhalom közelében, hol még most is látszanak nyomai az egeiek hajdani temetőjének.

Endrőd.

Népes magyar falu, Gyomával csaknem átellenben, a tiszai vaspálya jobb oldalán, ettől m. e. félórányira.
Helynevek: Nádassziget, Kisrét, Ördögoldal, Kis Kondoros, Kügy, Örménykut, Polyákhalom, Zöldhalom, Farkaszug, Kaplonka, Udvarnok, Sz.-Miklószug, Csejt,

Békés várm. fekvő Fehérem, Veszé, Püspöki (ma Piski) és Ketesd birtokában. E szerint e négy hely már első királyaink korában létezett és népesített hely volt.

Azonban az Abrahamffy családnak is volt birtoka Fehérmén, a mint a Harangiakkal 1350 eszt. a leánynegyedre nézve kötött egyességből és az Abrahamffyaknak 1383 eszt. létrejött osztályából kitetszik; (1. okmánytár.)

1446 esztendeig birta az egri káptalan Fehérmét, Piskit, Veszét és Ketesdet, ekkor miután a távolság miatt bajos volt ezen birtokokat kezelnie, elcserélte azokat Maróthy Lászlóval, ennek Pest vármegyében fekvő Monár (talán Monor) Ujfalu és Seger nevű birtokaiért. Maróthy László s fiai Mátyás és Lajos még ugyanazon évben a nváradai káptalan által ezen új birtokaikba bevezették. Ezóta Fehérmét okmányaink nem említik.

Fehéregyház.

Szent András és Öcsöd közt fekvő pusztá. Nevét vette fehérre kimeszelt, valamint a szomszédjában fekvő Vörösegyház vörös színnel behuzott templomától. Hajdan népes falu volt. Oláh Miklós is „Alba ecclesia“ névvel, mint a Kőrös mellett az ő korában fennállott falut említi.

Jerney (magyar nyelvkiecskek) említi egy 1292 eszt. okmányt, mely szerint Fehéregyház a Kőrös mellett még a nevezett évben falu volt.*)

1297 eszt. Fehéregyházát és a szomszédjában lévő Heen földet, — ma Héka, — III. András király már mint pusztákat adományozta az Akus nemzetségbeli Akus mesternek, a mint erről feljebb „Szent András“ alatt megemlékeztünk, s ez a budai hévvízi Keresztesek és Fabian, Tivannak fia, mint kir. ember által e birtokba be is vezetett.

Akos nemzetségnek ezen ága e birtokáról később a Fehéregyházy nevet vette fel. Okmányainkban ezek közül előfordulnak: Fehéregyházy János és Bálint kir. emberek 1455 eszt.**) és Fehéregyházy Benedek, kinek neje, Margit komlósi részjóságát 1454 eszt. Hunyadi Jánosnak adta el.

*) Nagy kár, hogy Jerney jeles munkájában ritkán idézi a forrást, melyből merítette az általa használt okmányokat.

**) Teleki, Hunyadiak kora X. 433.

Ugyanezen időben Fehéregyházának egy részét birták a Maróthyak. 1418 eszt. Maróthy János a maga és fia László nevében ellene mondott ama törvényellenes foglalásoknak, melyeket némely szomszédok Bökény, Fehéregyház s más birtokain, Békés vármegyében elkövettek. Hogy pedig itt a Szentandrás melletti Fehéregyházát kell érteni, mutatja az hogy Bökény csakugyan közel szomszédja Fehéregyházának.

A fenebbiek immár azt mutatják: hogy 1292 eszt. Fehéregyház falu volt. 1292—1297 közt ezen első falu elpusztult. Később ismét (1530 év táján) mint falu fennállott. Mig végre a török uralom XVI. vagy XVII. században elpusztította.

Félhalom.

Gyoma határában fekvő pusztá. Hajdan falu volt s máskép Ujjfalunak vagy Fabianváranak neveztetett. Ősi birtoka volt ez a vármegyénk területén valaha nagybirtokú Simai családnak.

Egy a XV. századból felmaradt határjárási okmány szerint Félhalmot birták Simai Péter és Benedek, ki máskép Lengyelnek is neveztetett, testvérek; azután Simai Imre Jánosnak fia, Miklós és Imre, Sebestyénnek fiai, Benedek egy más Jánosnak fia. Ezen határjárásból, mely guti Ország Mihály nádor rendeletére a csanádi káptalan által eszközöltetett, kitetszik, hogy Félhalom 1466 eszt. falu volt s igen alkalmas helyen feküdt, a mennyiben Félhalmon keresztül vonultak a Gyomáról Békésre és a Turról Váradra vezető országutak. Az okmányban előforduló Keselyűshalom, Ivánfoka még most is e nevet birják; ellenben az ugyanott előforduló Asotthalom, Péterhalma, stb. ma már e néven nem ismertetnek.

A következő században Félhalom tisztán Simai birtok lenni megszűnt. Ugyanis az 1560 és 1561 eszt. összeírások szerint Félhalmot a következő családok birták: Porkoláb Péter, Veres György, Szalay Albert, Móré Máté, Lantos Máté, Bekfy Miklós, özvegy Padgoecsényiné és özvegy Viczmándyné, kik vagy vétel vagy a Simai családba való beházasodás útján jutottak Félhalom egy részének birtok-

kába, mert más része, a mint látni fogjuk, folyvást Simai-jószág maradt.

A XVII. században Félhalomnak egy részét már a szathmári Keczely család kezén találjuk. 1640 eszt. szathmári Keczely Miklós özvegye szül. Pálffy Judit és fia Sámuel két félhalmi jobbágytelköt 300 tallérért örök áron eladják Nyilas Albert jobbágyuknak s ötlet és maradékait egyszersmind a jobbágyok alul fölmentik. Még ugyanazon évben felmaradt félhalmi birtokukat 100 tallérért elzálogosítják Kis Istvánnak.

Hasonló sors érte a Simai részt. Ezt viszont 1665 eszt. Simai Miklós adta el örökáron Végh Mihálynak 200 ezüst talléron.

Volt még Félhalmon egy részirtok a kir. fiskus kezén. Ezt Wesselényi Miklós nádor és kir. helytartó 1656 eszt. Gergellaky Jánosnak, Török Bálintnak és Bekffy Bálintnak adományozta hű szolgálataikért s ezek a birtokba ellenmondás nélkül bevezették az egri káptalan által Onodon, 1656 mart. 21.

Félhalom hajdan reformált vallásu falu volt. 1634 eszt. a szathmári zsinaton Belényessy Mihály rendeltetett ide papnak. Fennállott a falu egész a XVIII. század elejéig. Ekkor 1703—1705 közt a ráczság által elpusztított s többé föl sem éledt. Ma már a gyomai határban csupán csak egy határrész neve mutatja a helyet, hogy körülbelül hol állott.

Földvár.

Orosháza tőszomszédjában fekvő puszt. Neve azt mutatja, hogy hajdan némi erősség lehetett. Hogy melyik részén e pusztának állott ez erősség? mi sorsa volt? nem tudni. A XVI. században falu volt Földvár. A csanádvarmegyei öszveírás szerint Várassy Boldizsár birt Földváron 16 portát. Másik részét Földvárnak bírta 1561 eszt. Földvály István, kitől mint kir. biztostól birjuk Békés, Csanád és Aradvármegyék öszveírását. Ugyanez a Földvály később Gyulán Kerecsényi mellett hadnagyoskodott.

Földvár a török uralom idejében pusztult el. Harru-

ckern 1736 eszt. adománylevelében mint szált hely említetik. Azonban lakosai csakhamar elszéledtek s azóta e helyet többé be sem népesítették.

Fővényes.

Vagy, a mint most hibásan nevezetik, Fényes, terjedelmes puszt. Csaba és Gyula közt, melynek csabai részét a csabaiak által ásott csatorna vágja ketté. Hajdan a Kőrös kiáradásainak lévén kitéve, az ezáltal oda hordott fővénytől kapta elnevezését.

Legrégibb birtokos családja Fővényesnek, melyről az általunk látott okmányok emlékeznek, volt az Erdőhegyi család. 1394 eszt. és így Zsigmond király korában Erdőhegyi Demeter, Erdőhegyi Mihály fiának, mint fővényesi birtokosnak kérelmére Kapla János országbíró meghagyása folytán az orodi káptalan által megújítottak a határok Fővényes és más szomszédhelyek közt. Szomszédjai voltak ekkor Fővényesnek és a hozzá tartozó két Vadadnak, Erdőhegynek, Györkének, Királynak és Székudvarnak Gerlai Abrahám fiai Dienes, Elek, Miklós és László (Csabán) továbbá Keczer Miklós (Székudvar, Mácsa) s az egri káptalan (Fehérem, Piski, Vesze). Ez a Demeter más-kép Sykethnek írta magát s fővényesi előnevet használt.

Ugyanezen határjárás kiadatott 1398 eszt. hiteles másolatban a fentnevezett Demeter özvegye Orsolya s fiai János, Pál, Elek és Tamás részére, és ismét 1420 eszt. György esperes, Péter és Miklós részére, kik mindnyájan Miklósnak voltak fiai és Erdőhegyieknek írtak, valamint Elek, Siket Demeter fia részére, ki Fővényesinek nevezetett.

A fentebb nevezett János, Pál és Tamás fővényesi Siketh Demeter fiai, ugylátszik magtalanul elhaltak 1398 és 1412 közt, mert már 1412 eszt. Elek, fővényesi Siketh Demeter fia Fővényesre Zsigmond királytól adománylevelet nyert és e birtokba az orodi káptalan által be is vezetett.

1420 eszt. után a Maróthyak kezdék magokat befészkelni Fővényesbe. 1421 eszt. Erdőhegyi György esperes a maga részét Maróthy János macsói bannak elzálogosította 50 frtban. 1425 eszt. Jusztina fővényesi Syketh Demeter özvegye s fia Elek azon részt, melyet György esperestől

Piski.

Még az 1728 eszt. vármegyei öszveirás ugy említi, mint Csaba határához tartozott pusztát. Most itt e nevet nem ismerjük. Valahol a fehér Kőrös mentén feketett, Vesze körül.

Eredetileg neve Püspöki volt s már szent László korában fenállott, mint falu. Szent László a fehér Kőrös mellett, Békés vármegyében fekvő Püspöki, Fejérem, Ketesd és Vesze falukat, lakóikkal együtt az egri püspököknek adományozza. Ezen adományt átírja és megerősíti IV. Béla 1261 eszt.

Birta pedig Püspököt az egri püspökség egész 1446 esztendeig, amikor, minthogy a püspöki székhelytől távol feküdt, a többi három faluval együtt elcserélte a Maróthy családnak némely Pestvármegyében lévő birtokaiért.

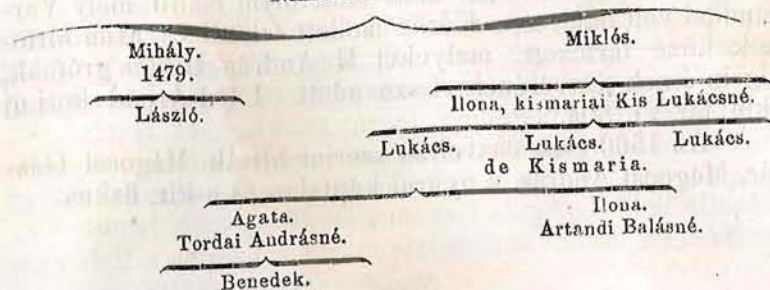
A Maróthy család magva-szakadtával ez is a koronára szállott. Az 1560 eszt. öszveirás is ennek birtokában találta. Állott pedig ekkor már csak négy kapuból, ennél fogva félig meddig pusztá volt.

Póhalom.

Azon öt faluknak egyike, melyek hajdan a mostani gyomai határterületen léteztek s melyeket 1705 év táján a ráczság elpusztított. A falu helye még most is meglátszik.

Ósi birtoka volt a kőrösladányi Nadányiaknak. 1479 eszt. birtokosura volt Nadányi Mihály, Márknak fia s akkor még kiskorú Lászlónak atyja, testvére pedig Miklósnak, kinek leánya Ilona kismariai Kis Lukácshoz ment férjhez s ezzel három, egyidőben élt Lukács nevű fiakat szült. A legöregebbnek egyik leánya Agata Tordai Andrásához, másik leánya Ilona Artandy Baláshoz ment férjhez, minél fogva Nadányi Mihály 1479 eszt. nádori meghagyás folytán kénytelen volt a Kismariai családheleket a hozományra és a jegyajándékra nézve Nadány, két Gyarmat, Gyéres, Kovács, Póhalom, Méhes, Sivelő, Bucsa, Barsa és Boldogasszony teleke nevű birtokból kielégíteni. Az okmányból következő nemzedékrendet lehet kiállítani :

NADÁNYI MÁRK.

Kovachich, formulae solennes stili 230 l. szokása szerint, a vezetékneveket kihagyva, egy okmányt közöl, mely szerint Sofia nevű özvegyasszony a maga, továbbá Mihály és István fiainak, nem különben Krisztina és Margit leányainak nevében 1479 eszt. valamely káptalan előtt tiltakozik a Budán, sz. Lőrincz klostromában lakó Paulinusok ellen, mint a kik a határjárás alkalmával póhalmi birtokán törvényellenes foglalást tettek. A fenebbiekből úgy látszik, hogy ez a Sofia valamely Nadányinak volt özvegye, jöllehet a Nadányiaknak Nagy Iván által közölt leszármazási tábláján a XV. századbeli Nadányiak közt Mihály és István testvéreket nem találni.

Az 1560 eszt. öszveirás szerint birták Póhalmát Nadányi Gyárfás özvegye, Nadányi János, Nadányi Ferencz és Nadányi István. Állott pedig ekkor Póhalma 39 nádori kapuból.

A Nadányiak, idő jártával, a török háborúk alatt Békésből elköltöztvén, kiestek Póhalma birtokából, de a falu, mint feljebb mondtam, 1705 évig fenállott, míg végre a ráczok elpusztították. A még fenmaradt templomnak anyagját a turiaik hordták el s templomuk építésénél felhasználták. Midőn 1733 eszt. a vármegyei bizottság Póhalmát szemügyre vette, élt még olyan, a ki azt vallotta, hogy ő is egyike volt azoknak, kik a póhalmi templom anyagját Turra szállítani segítették.

Serkecz.

Mint pusztát, említi az 1728 eszt. vármegyei jegyzőkönyv. Most ily nevű helyet vármegyénk területén nem tudok. Valahol Varsánd körül kellett lennie, mert egy 1232

keztében, más családok kezeire, míg végre a XVI. század végén e tekintélyes család kihalt.

Az 1561 eszt. öszveírás Csorvást a következő birtokosok kezén találta:

Zterzenkovics Mátyás özv. birt	7	—	—	—	7. ft. 62 d.
Székely Miklós özv. birt	7	—	—	—	6. ft. 70 d.
Nagy Balás	6	—	—	—	6. ft. 65 d.
Abrahamffy István	6	—	—	—	6. ft. 55 d.
Székely Márton	3	—	—	—	3. ft. 30 d.
Békessy Péter	—	—	—	—	—

Abrahamffy Boldizsár.

A mult évtizedben, Csorvásnak egy részét, mint feljebb mondatott, a legelő elkülönzés alkalmával, a gyulai közlakosok kapták s sokan közülök Gyuláról oda tevén át lakásukat, most már e település következtében Csorváson rendes falu alakult, melynek temploma, iskolája, vendégfogadója, postája van s mindinkább emelkedni gyarapodni kezd. Egy másik részén Csorvásnak, mely a kir. kincstáré, mintegy száz orosházi család telepedett le, kik szintén iskolával bírnak s mint leánygyülekezet az orosházi anyaegyházhoz vannak kapcsolva. E szerint a csorvási pusztán most már két falu létezik.

Csudaballa.

Déva Ványa mellett fekvő terjedelmes pusztá, melyet több mint egy század óta a dévaványaiak bírnak használatban s nádas réttől és legelőül használják.

A mi Csudaballának nevét illeti, erre nézve tudnunk kell, hogy a mostani Török Szent Miklós felől Csudaballa felé kanyaruló folyócska az előtt Ballának neveztetett s ezen folyócskáról Török Szent Miklósnak is hajdan Balla Szent Miklós volt a neve. Az ér még most is látható s keresztül megy két helyen a pusztán és Csudaballa volt községét szigetként körükeríti. Még 1864 eszt. oly víz volt benne a volt falu helyén, hogy a ló meguszta. Ettől a Balla folyótól vette Csudaballa az egyik nevét, másikat ti. „Csuda“ nevét Csuda nevű birtokosától öröklötte, a mint alább látandjuk.

Előző Csudaballa mint falu már 1211, 1214 és 1216 években a váradi regestrumban Choda, Chuda és Soda nevek alatt.

1326 eszt. Csudaballát Csuda fiai Lád és Csuda bírták.*) Ezeknek kérelmére Robert Károly király meghagyta a budai káptalannak, hogy birtokukon a határokat ujtsa meg. Ezen határjárás szerint Csudaballának határai következők voltak: egy részről Sima, más részről dél felé Tur vize, azután Halemföld és Himesegyház nevű falu. Az ecsegtő és ságtó nevű vizek a birtokon belül estek. Sima és Ecseg nevek még most is léteznek, valamint az ecsegi tó is, ellenben a Ságtónak ma Sártó a neve. Tur vize ma Berettyónak hivatik, de hogy hajdan Turnak neveztetett, kitetszik onnan, hogy a mellette lévő községek még most is Tur melléknévvel bírnak péld. Mező Tur, Turkeve, Tur Sz.-Márton. Még az 1763 eszt. megyei jegyzőkönyvben is Berettyó másképp Turvizének neveztetik.

A XV században Csudaballát már a Buda feletti Szent Lőrincz kolostorban lakott Paulinusok kezén találjuk. Ugyan is ezen remeték Sofia nevű özvegyasszonynak szomszéd póhalmi birtokán némi foglalatásokat tettek volt, mi ellen az özvegy beadta ellenmondását 1479 eszt. Ezen özvegy Csudaballának egy részét is bírta s a Csuda családból való volt, a mint kitetszik egy 1476 eszt. határjárásból, melyben világosan említetik, hogy Bala falut Csudának fiai bírták. A határjárás okmány szerint Bala ekkor annyira vízzel volt körülvéve, hogy a határkijelölő bizottmány oda teljességgel nem mehetett. Ekkor Hevesvármegyéhez tartozott.

A következő században Csudaballa falut már a bozítai Bojnicsith vagy Horváth családnál találjuk. A birtokos, bozítai Bojnicsith Máté, bizonyos feltételek alatt eladta örök áron ezen faluját testvérének Jánosnak 800 forinton. Volt ekkor, az okmány szavai szerint, Csudaballán tiz népésített házhely és egy külön nemesi telek.

De csakhamar ismét urat cserélt Csudaballa. Ugyan is már a XVII. század elején, neje jogán bírtá azt Zthruetz Ferencz, fülekvárialkapitány. Ettől Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, valószínűleg hűtelenségi okon, a birtokot elvette, és Hazy Jánosnak adományozta. Zthruetz nem

*) A Csuda család egyike volt hazánk legrégebbi adományos családjainak. Nagy Iván II. 242. szerint később, Nogradmegyei Bodon nevű birtokától a Bodonyi nevet vette fel.

hagyá abban a dolgot, de II. Ferdinandhoz folyamodott birtokának visszaadása végett s Bethlen halála után a belháboruk folytán zavarba jött birtokviszonyok rendbehozására kinevezett birtosok melleihei Barna György és osgyáni Bakos István csakugyan komolyan felszólították Betlen özvegyét, hogy Csudaballát Házytól Zthruetzra, mint annak törvényes biztokosára, ruházza vissza. Zthruetz Ferencz valószínűleg megtalanul halván el s rokonságban lévén az Aszalay*) családdal, halála után 1646 eszt. III. Ferdinandtól Zthruetznek rokona, Aszalay István szerezte meg Csudaballát. Ez, ugylátszik, még ugyanazon évben magtalanul meghalt, mert már a nevezett 1646 évben Csudaballát Aszalay Ersébet, Ferencznek leánya és Vámosy Istvánnak neje birta s azon szeretetért, betegségében való gyöngéd ápolásért, mellyel férje hozzá viseltetett, férjére iratta át ezen birtokát. Aszalayokról Vajaiakra, ezekről végrea széki gróf Teleki családra ment át Csudaballa.

Dancsháza

A XVI században Békésmegyéhez tartozott. Most Biharmegye hatósága alatt áll. Fekszik Nagy Bajom közepében a sárréti járásban. Hajdan a Bajomi családbeliek birták. Nevezetesen 1561 eszt. Bajomi Benedek Miklósnak fia, Dancsházán lévő özsves birtokát Miklóssy Ferenczre ruházza II. Lajos kir. jóváhagyásával. Az 1561 eszt. özsvetírás szerint birták Dancsházát Bajomi István, Dancs Márton és Nagy Balás, de már akkor oly elhagyatott állapotban volt, hogy a porták után adó sem vettetett ki. 1572 eszt. végre Miksa király némely részjórszágokat Környén és Dancsházán új adományképen Bajomi Sofiának, Pászthoy János özvegyének adományozott s az özvegy e birtokba az esztergomi káptalan által be is vezetett. A fentemlített Bajomiak egyébiránt nem csekély szerepet vittek a haza mozgalmában. Benedek, kit fenebb említettünk, Perényi Ferenczel és Czibak Imrével 1514 eszt. N. Várad mellett a kuruczok ellen vitézül harczolt. Ő Zápolyának kedves embere volt. Jelen volt az 1526 eszt. tokaji gyűlésen s rajta volt, hogy Zápolya királynak választassék. Ennélfogva Zápolya is oly bizalommal viseltetett hozzá, hogy 1540 eszt. midőn Budáról Erdélybe kellett utaznia, Budavárát az ő kezére bizta, Ugy látszik fiörökösei nem voltak s ezen oknál fogva ruházta özsves birtokait örökbe fogadott fiára Miklóssy Ferenczre, ki később a Bajomi nevet vette fel s Biharmegye leggazdagabb urai közé tartozott s az 1552 eszt. özsvetírás szerint Bajomot és más 3 helységet egészen birta, 22 más faluban pedig közbirtokos volt.

*) Zthruetz Ferencz 1625 eszt. Aszalay Ersébetnek Aszalay Ferencz árvájának gyámja volt. Nagy Iván I. 70.

Dánfok.

Csekély pusztá, a fekete Kőrös mentében. Békés városa határához tartozik. Mint falu létezett a XV. században, s dánfoki Bekfyek birták. Ezek közül János mint tanu jelen volt, midőn a megye Maróthyak királysági pörében tartotta a vizgálatot. Száz évvel később Dánfok földesurái voltak:

Bekfy Miklós birt 4 portát fizetett 4 ft. 40 den.

Kis Tamás — 5 — — 5 40 —

Ezek a törökvilág alatt valószínűleg itt hagyák birtokaikat, mert már 1656 eszt. a falut Vesselényi Ferencz nádor és kir. helytartó Felhalom, Kamut, Endrőd falukkal és Borosgyán pusztával együtt Gergellaky Jánosnak, Török Bálintnak és Bekffy Bálintnak adományozta, kik a török háboruk miatt az ónodi várban longa manu igtattattak be ezen birtokaikba.

Fenállott Dánfok, mint reform. vallásu falu egész a XVII század végéig, nevezetesen 1673 eszt. papja volt Ladányi István, ki ide az ugyanazon évi Sept. 10 Dioszeggen tart. gyűlésén rendeltetett papnak. Végre a XVIII század elején Kiba és Tökölyi ráczesoportjai ezt is végkép elpusztították. Az elszéledt lakosok a Rákóczyforradalom után ismét megszálani kívánták Dánfokot, de ezt a helytartó tanács meg nem engedte.

Décse.

Szarvas városa határához tartozó pusztá. Hellebranth Sarvas városa leírásában azt írja róla: hogy a reformatio elején Décsén virágzó prot. gymnasium és könyvnyomtató műhely létezett. A jó Hellebranth itt ösztévesztette Décsét az erdélyi Dés városával. Erdélyországi Désen igen is lé-